

2.6 ЕКОНОМІКО-ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

*БАБІНА Наталія Олександрівна, к.е.н.,
доцент кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна;*

*ЗАЧОСОВА Наталія Володимирівна, д.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації національних економік свідчать про існування якісно нового економічного середовища функціонування суб'єктів господарської діяльності, базовими ознаками якого є нелінійність розвитку економічного простору, прискорена динаміка економічних відносин, чимала кількість криз, взаємовпливів, підвищення рівня різноманітних загроз.

Інтеграція України у світовий та європейський економічний простір разом з новими можливостями приносить сучасним українським підприємствам цілу низку загроз. До зовнішніх, глобальних загроз відносять: загострення конкуренції в умовах відкритої економіки; вплив на економічні процеси наддержавних систем багатостороннього регулювання; єдиний підхід до усіх суб'єктів світового ринку; необхідність країнам з транзитивною економікою приймати вже встановлені «правила гри».

До внутрішніх чинників, що складають першочергову небезпеку вітчизняним підприємствам, слід віднести, перш за все, нестабільність ринку та недосконалість законодавства. В умовах підвищення ризиків і

загроз, захист економічних інтересів суб'єктів господарювання неможливий без цілісної системи економічної безпеки. Тому питання забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті інтеграції України, виявлення в цьому процесі ролі держави та адаптаційних можливостей самого підприємства сформовано для ретельного дослідження.

Зростання невизначеності у глобальному конкурентному середовищі актуалізує також пошук принципово нових підходів до забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках та зміцнення потенціалу їх розвитку. Підґрунтям підвищення рівня економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності є формування та розвиток модерної системи економічної безпеки, специфічними засадами якої є складність, адаптивність, гнучкість, стійкість, ефективність, надійність й самоорганізація.

У зв'язку з цим необхідно визначити ієрархічність існуючої системи економічної безпеки, виявити та проаналізувати підсистеми нижчих рівнів (з ідентифікацією їх компонентів та специфіки функціонування), розкрити їх взаємозв'язки і взаємовпливи (здійснивши синтез за критерієм узгодженості інтересів кожної підсистеми з економічними інтересами всієї системи).

О. Шнипко, узагальнюючи дослідження багатьох авторів, підкреслює, що традиційно виділяють: глобальну економічну безпеку, міжнародну економічну безпеку, національну економічну безпеку, економічну безпеку регіону, економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності та економічну безпеку фізичної особи. [1] Деякі автори, наприклад Т.Г.Васильців, виділяють проміжну ланку між системами економічної безпеки мезо- та мікро- рівнів - системи економічної безпеки муніципальних утворень.

Базою визначення рівня ієрархії системи економічної безпеки О.А. Кириченко та В.Г. Алькема пропонують обрати або рівень управління або іншу ознаку, яка ґрунтується на показниках масштабності економічної діяльності чи параметрах величини потенціалу економічного простору, що забезпечується відповідною економічною системою. Наголосимо, що критерієм числа рівнів ієрархії або кількості підсистем може слугувати організаційний, адміністративний чи інший поділ економічних систем, що враховує завдання дослідження. Так, при аналізі специфіки системи економічної безпеки підприємства можуть бути виділені додаткові ієрархічні рівні: система економічної безпеки філій суб'єкта підприємницької діяльності, система економічної безпеки ділянки або цеха підприємства, система економічної безпеки робочого місця тощо.

Особливо підкреслимо, що всі ієрархічні рівні взаємопов'язані і відбиваються з різним ступенем впливу один на одному, забезпечуючи тим самим баланс системи в цілому.

Система глобальної економічної безпеки породжена інтеграційними процесами в сучасному світовому економічному просторі. Глобалізація призводить до лібералізації міжнародної торгівлі і міжнародної фінансової діяльності, зростання обсягів і розширення географії міжнародних потоків товарів та послуг, інтенсифікації інформаційного обміну й уніфікації соціально-культурного простору. «Глобалізація економічного простору є складною, багатоаспектною проблемою, яка безпосередньо впливає на основні вектори розвитку національних економік, а в їх межах – економік окремих регіонів і суб'єктів господарювання. Глобалізація за своєю суттю є викликом економічній безпеці будь-якої країни, яка певною мірою інтегрована в економічний простір, адже вона робить національну економіку більш відкритою і, відповідно, більш вразливою.» [2, с. 11]

Глобальна економічна безпека передбачає захищеність світової спільноти від небезпек дестабілізації, криз, збройних конфліктів і війн на

основі сталого світового економічного розвитку, ціллю якого є безпека та високий рівень розвитку кожного члена суспільства, збереження світу для майбутніх поколінь.

Як підкреслюють О.А. Кириченко та В.Г. Алькема система глобальної економічної безпеки – це сукупність державних, міждержавних, наддержавних і недержавних інституцій, комплекс норм, управлінських механізмів, заходів і засобів цілеспрямованого впливу на загрози та небезпеки і створення достатніх умов для реалізації загальносвітових інтересів планетарного масштабу, джерел добробуту людства, системи міжнародних відносин і прийнятної екологічної ситуації. [2, с. 13]

В умовах інтеграційних процесів посилюється вплив зовнішніх глобальних викликів і загроз на всі елементи глобальної системи економічної безпеки. З іншого боку, функціонування певних систем національної безпеки характеризується посиленням зв'язків в просторі і часі між елементами не лише в межах певної підсистеми одного рівня, а й між елементами різних ієрархічних рівнів. Так, остання фінансово-економічна криза, що розпочалася як криза окремої сфери національної економіки США, призвела до глобальної кризи, що охопила більшу частину світової економіки.

Оскільки конфлікту інтересів в межах окремих ієрархічних підсистем, між підсистемами різних рівнів ієрархії глобальної економічної системи не уникнути, основним регулятором повинна виступити сама система економічної безпеки.

Особливістю системи економічної безпеки в умовах інтеграції є її значна структурна та динамічна складність. Однак, як будь-якій складній системі, системі економічній безпеці властиві самоорганізація, саморегулювання і самоадаптація, які роблять її спроможною до пошуку стійкого стану функціонування.

Провідною характеристикою системи економічної безпеки в умовах інтеграції є її адаптивність, оскільки глобалізація не тільки примножує ланцюг різноманітних традиційних загроз, але й суттєво змінює економічний простір, який потребує модерної системи економічної безпеки: багатофункціональної, динамічної, з визначеним комплектом засобів елімінації небезпек національній, міжнародній та глобальній економічній безпеці.

Провідні засади системи міжнародної економічної безпеки (підсистеми першого рівня) визначені Концепцією міжнародної економічної безпеки, прийнятою на засіданні Асамблеї ООН . [3]. Система міжнародної економічної безпеки є вагомим знярядям забезпечення національної економічної безпеки та системи економічної безпеки інших рівнів. Метою системи міжнародної економічної безпеки є стійкий і передбачуваний розвиток світової економіки й міжнародних економічних відносин на основі відкритого діалогу країн з різним рівнем економічного розвитку.

Міжнародні нормативно-правові акти, що регламентують відносини між країнами у сфері безпеки, повинні враховувати провідний елемент економічної безпеки країни - стабільність національної економіки. Однак інтеграційні процеси посилюють небезпеки економічному суверенітету в площині часткової втрати державою контролювання діяльності суб'єктів національної економіки; люстрації інформаційних й технологічних потоків; кооптації регіонів у світовий економічний простір; модернізації соціальної безпеки; невідповідності інструментів регулювання розподілу вигод і втрат сучасним глобалізаційним тенденціям.

На думку авторів колективної монографії найбільш вразливими у система міжнародної економічної безпеки є фінансова, інвестиційна й зовнішньоекономічна складові, які першими реагують на пертурбації у світовому економічному просторі і суттєво впливають на системи безпеки

нижчих рівнів ієрархії [4]. Так, негативні фактори глобальної фінансової кризи прямо вплинули на стан національних економік, регіональних, галузевих і локальних рівнів економічної безпеки тощо.

Національна система економічної безпеки є відкритою підсистемою другого рівня, зв'язана з підсистемами вищого та нижчого рівнів і відбиває провідне значення держави в механізмі забезпечення економічної безпеки. Національна система економічної безпеки будується на концепції національної безпеки, яка враховує національні інтереси у сфері економіки, створює систему індикаторів загроз економічній безпеці, обчислює граничні значення небезпек, організовує систему економічної безпеки та її правове забезпечення. Характерними показниками системи національної економічної безпеки є життєстійкість (здатність залишатися незмінною під впливом загроз систем першого й третього рівнів ієрархії), результативність й ефективність.

Підсистемами третього рівня (багатокомпонентними, зі значною кількістю складових) є системи економічної безпеки регіонів країни, які відіграють центральну роль у забезпеченні економічного потенціалу шляхом втілення регіональних програм економічного розвитку, економічної безпеки та безпеки прикордонного співробітництва. Для системи економічної безпеки регіонів провідною метою є забезпечення належного рівня життя населення і безпечних параметрів стану навколишнього середовища. Такі цілі суперечать як реальним (а не декларованим) інтересам національної економіки, так і прагненням комерційних структур.

Характерною рисою регіональних систем безпеки (на відміну від систем безпеки вищих рівнів) є існування великої кількості горизонтальних зв'язків і взаємовпливів, які є потенційним джерелом як для розвитку регіонів, так і осередком ймовірних небезпек. В Україні поки що не розроблений до кінця і не реалізований повністю механізм

соціального партнерства та відповідальності підприємств як на регіональному рівні, так і між усіма суб'єктами господарської діяльності різних систем ієрархії. Це ускладнює ситуацію і не сприяє швидкому розв'язанню конфліктів на регіональному рівні.

До підсистем четвертого рівня відносять системи економічної безпеки галузей і сфер економічної діяльності. Вагомість цих підсистем визначається їх близькістю до функціонування підприємств. Дослідження системи економічної безпеки галузі дозволяє на основі аналізу ринків продукції, сировини та матеріалів, техніки й технологій, фінансових ресурсів, ринку праці систематизувати та ранжирувати зовнішні небезпеки, потенційні та актуальні негативні фактори з метою формування механізму забезпечення сприятливих економічних умов діяльності господарюючих суб'єктів.

Виділяючи проміжну ланку між системами економічної безпеки мезо- та мікро- рівнів - системи економічної безпеки муніципальних утворень - [2,5] вчені зазначають, що більшість муніципальних систем економічної безпеки сьогодні є неефективними, оскільки у суб'єктів управління територіальними громадами немає достатньої автономії в прийнятті рішень, існує скрута з ресурсним забезпеченням. Ситуацію ускладнює недосконалість механізмів державного й регіонального регулювання та низький рівень розвитку громадянського суспільства.

Система економічної безпеки суб'єктів господарювання підпадає під небезпеки та негативні впливи підсистем усіх рівнів. На основі цього судження можна стверджувати, що вона є найбільш вразливою і потребує ретельного дослідження.

Традиційно в системі економічної безпеки виділяють такі складові: концепція економічної безпеки, інтереси у сфері економічної системи, загрози економічній системі, сукупність індикаторів економічної безпеки, організація економічної безпеки й правове забезпечення економічної

безпеки. В залежності від ієрархічного рівня функціонально вирізняються і складові систем економічної безпеки. Так, глобальна економічна безпека має такі функціональні складові: глобальну виробничу безпеку, глобальну торговельну безпеку, глобальну фінансово-інвестиційну безпеку та глобальну інфраструктурну безпеку. Національна економічна безпека включає такі основні складові: фінансову, інноваційну, енергетичну, макроекономічну, ринку праці, трудоворесурсну, технологічну, виробничу, інвестиційну, продовольчу, правову, демографічну, життєвого рівня населення, зовнішньоекономічну та регіональну. На регіональному рівні виділяють економічну безпеку регіону держави, економічну безпеку галузі (сфери діяльності) та економічну безпеку муніципальних утворень. Економічна безпека регіонів містить наступні складові: безпеку політико-правової, економічної, соціальної, управлінської та інформаційної сфер, а також сфери матеріальних ресурсів. При необхідності можна диференціювати складові безпеки за низкою компонентів. Так, в регіональній безпеці економічної сфери можуть бути виділені екологічна, енергетична, інфраструктурна компоненти. При побудові в регіоні хімічних підприємств чи атомної електростанції структура складових економічної безпеки регіону обов'язково поповнюється екологічною та атомно-енергетичною безпекою. Базовими функціональними складовими економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності є: фінансова, інтелектуальна, кадрова, технологічна, правова, екологічна, інформаційна, силова, ринкова та інтерфейсна [6].

Забезпечення економічної безпеки підприємства сучасними дослідниками розглядається як сукупність засобів найбільш ефективного використання ресурсів і капіталу з метою відвертання або зниження небезпеки банкрутства. Так, при аналізі безпеки сучасного підприємства досліджується: безпека, пов'язана з типом підприємства; безпека, пов'язана з функціонуванням підприємства; безпека за сферами його

діяльності [7], безпека з позицій стабільності роботи підприємства, його прибутковості, особистої безпеки персоналу [8].

На думку Васильціва Т.Г., якщо економічну безпеку трактувати традиційно, з позиції статички (стан захисту від загроз), або з позиції динаміки (процеси використання ресурсів з метою реалізації місії), то це звужує коло досліджень до рівня внутрішніх можливостей підприємства і не враховує специфіку сфери зовнішньоекономічної діяльності підприємства, особливості функціонування дієвих механізмів реалізації експортно-імпортних операцій на підприємствах та формування основних рівнів забезпечення їх економічної безпеки.[5] Він пропонує підхід, де враховується специфіка діяльності підприємства, вплив економічної безпеки окремого підприємства на стан безпеки держави, розкривається взаємозв'язок між складовими економічної безпеки в умовах його зовнішньоекономічної діяльності.

В сучасних глобалізаційних умовах зовнішньоекономічна діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання значно актуалізується та характеризується розширенням ринків збуту і поступовою інтенсифікацією експортно-імпортних операцій. Це, безумовно, сприяє інтеграції України до системи світового господарства та є підґрунтям її економічного зростання. Однак на шляху кооптації до світового економічного простору сучасні українські підприємства стикаються з низкою загальних проблем в зовнішньоекономічній діяльності, а саме: неузгодженості законодавчої бази та державної економічної політики у сфері регулювання експортно-імпортних операцій; невідповідності експортної продукції світовим стандартам; високих митних тарифів, що призводять до зростання ціни при виході на зовнішні ринки; недостатнього забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

В умовах інтеграційного руху України до світового економічного простору актуалізується проблема забезпечення зовнішньоекономічної безпеки: виникає необхідність у протистоянні впливу зовнішніх негативних економічних чинників, мінімізації похідних від них збитків, пошуку чільного місця у міжнародному поділі праці, реалізації інтересів національного виробника, у зовнішньоекономічній діяльності вітчизняних підприємств тощо.

Забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства являє собою сукупність процесів, методів, інструментів виявлення, попередження, усунення загроз і конфліктів з метою розробки заходів щодо підтримки ефективного функціонування підприємства при відповідному нарощуванні і реалізації експортного потенціалу країни-експортера при узгодженні економічних інтересів з країною-імпортером.[9]

Особливо зауважимо, що економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємства має поєднувати безпеку виробництва та безпеку споживання. При цьому формується такий стан господарської діяльності підприємства, що забезпечує в невизначених умовах ринкового середовища захищеність її елементів і зв'язків.

Підкреслимо, що на економічну безпеку зовнішньоекономічної діяльності підприємства впливає рівень забезпечення економічної безпеки як країни-експортера, так і країни-імпортера. Неузгодженість економічних інтересів країн-контрагентів може призвести до загострення суперечностей на державному рівні і викликати низку небезпек, насамперед фінансово-економічного характеру. Так, збільшення витрат на забезпечення безпеки продукції та підприємства в цілому призводить до зростання ціни та зменшення обсягів пропозиції. Враховуючи, що споживачів майже не цікавить той факт, що ціна продукції зростає за рахунок додаткових витрат на підтримку економічної безпеки підприємства, можна з великою долею

вірогідності прогнозувати зниження попиту на продукцію та заміну її більш дешевими експортними товарами.

Для збереження ринків збуту країна-імпортер може: заборонити торгівлю (негативним фактором є зменшення валютних надходжень у країну, що послаблює усі рівні економічної безпеки); проводити переговори, досягати компромісів; примусити підприємство-експортера відповідати існуючим стандартам виробництва (позитивним моментом є можливість контролю умов та цін продажу готової продукції, що підтримує високий рівень економічної безпеки власних виробників та держави в цілому. Цей варіант є досить прийнятним для українських виробників, адже, на думку Д. Ясона характеристики якості готової продукції у країнах, що розвиваються, не відповідають стандартам розвинутих країн [10].

Фундаментом забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства повинна бути економічна безпека продукції, яка визначається рядом якісних та кількісних чинників. До групи якісних факторів (які мають суб'єктивний характер, оскільки оцінюються за допомогою експертних оцінок), перш за все, відносяться показники якості продукції. Друга група чинників оцінюється кількісно: показники діяльності підприємства (обсяги виробництва, ресурсомісткість) та показники господарської активності підприємства (продуктивність виробленого устаткування, рівень інноваційності обладнання та інші).

Економічний аспект безпеки продукції проявляється у рівні витрат, які готові відшкодувати споживачі продукції. [11]. При цьому оцінювання безпеки продукції з боку покупця проходить з позицій значущості власних витрат і майже не враховуються суспільні витрати при недодержанні вимог безпеки виробництва [12].

Так, низький рівень безпеки продукції спричиняє зростання не тільки приватних витрат на споживання, але й додаткових суспільних витрат (наприклад, ліквідація екологічних наслідків забруднення довкілля). З метою скорочення витрат на забезпечення якості вхідних ресурсних потоків можуть використовуватися міжнародні стандарти

Якщо компенсаційні витрати за нанесені збитки внаслідок низького рівня безпеки перебільшують витрати на забезпечення запорук безпечного виробництва та споживання, то підприємства-виробники нерідко наражаються на діяльний інституціональний вплив як з боку країни-імпортера (митні стягнення), так і країни-експортера (квоти, ембарго).

При зниженні економічної безпеки підприємств, що є експортоорієнтованими, витрати значно зростають. Так, низький рівень безпеки продовольчих товарів у 2000 р. обійшовся бюджету США у 6,9 млрд. дол. [13]. З іншого боку, профілактичні заходи по підвищенню рівня економічної безпеки підприємств-виробників дозволили збільшити надходження до бюджету на 9 млрд. дол. [14].

Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємства ускладнюється за умов, коли підприємство виступає лише як виробник продукції, а процес збуту розподілений між декількома суб'єктами господарювання під однією торговою маркою. В цьому випадку всі витрати, пов'язані із компенсацією загроз з боку фінансових санкцій або претензій, відшкодовує власник торгової марки, під якою продається вироблена продукція.

На думку зарубіжних дослідників підвищення рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства може бути здобуто шляхом ініціації судового процесу, розширення інформаційного простору та інституціональним регулюванням. Так, за статистикою, в США більш ніж третина судових позовів була вирішена на користь споживачів [15]. Тому важливим фактором підвищення рівня економічної безпеки

зовнішньоекономічної діяльності підприємства повинна виступити мотивація до гармонізації витрат на виробництво і збут за показниками якості виробленої продукції.

Розширення інформаційного простору передбачає рекламну діяльність, що віддзеркалює інформацію про властивості продуктів, способів їх використання та утилізації, умови та характеристики виробничого процесу тощо. В умовах нестабільності сучасного ринку інституціональне регулювання з боку урядів країн-імпортерів та країн-експортерів зорієнтовано (для виконання стандартів) на використання низки специфічних інструментів (податків, субсидій, пільгових кредитів) для визначення оптимальних витрат на забезпечення економічної безпеки.

Основним чинником, що визначає стан економічної безпеки господарюючого суб'єкта в контексті світової економічної інтеграції, є наявність у підприємства стійких конкурентних переваг, зумовлених розвитком потенціалів, що відповідають стратегічним цілям і завданням підприємства.

Аналіз існуючих в науковій літературі підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємств (інформаційно-захисний, ресурсно-функціональний, вузько-функціональний та ін.), дозволяє стверджувати, що економічна безпека підприємства складається з низки функціональних складників, серед яких традиційно сучасні дослідники виділяють сім основних: фінансову, інтелектуальну і кадрову, техніко-технологічну, політико-правову, екологічну, інформаційну, силову [16]. Однак для кожного конкретного підприємства складові можуть мати різні пріоритети залежно від характеру існуючих небезпек та особливостей функціонування підприємства. Так, наприклад, В.І. Ящук вважає, що традиційний набір компонент економічної безпеки підприємств ритейлу потрібно доповнити товарною та ринковою складовими [17].

Проаналізуємо поведінку системи економічної безпеки підприємства під кутом зору інтеграційних процесів і визначимо, які новітні завдання постають перед кожною складовою у площині забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Фінансова безпека суб'єкта господарювання в контексті інтеграційних процесів України оцінюється за такими основними показниками, як: покращення економічного стану та темпи зростання прибутків; стійкості і стабільності підприємства; рівень матеріального і соціального забезпечення його персоналу; розмір боргових зобов'язань і структура дебіторської заборгованості; рівень впливу тіньового капіталу на підприємство тощо [18]. Першими кроками на шляху адаптації вітчизняних підприємств до міжнародного економічного простору у рамках фінансової безпеки мають стати: використання принципу додержання критичних строків кредитування; створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості, а в його структурі спеціальної групи фінансових працівників, яка б контролювала нарахування та сплату податків.

При реалізації інтелектуальної безпеки особливі претензії до України висуваються в питанні забезпечення авторських прав на об'єкти інтелектуальної власності (винаходи, технічні й організаційні новації, ноу-хау, дизайн і товарні знаки, тексти, аудіо- і відеопродукція, комп'ютерні програми та ін.), як в площині слабкого захисту власних розробок, так і в незаконному використанні доробок, ліцензованих в інших країнах. [19]

Розглядаючи кадрову безпеку як важливу, багатокomпонентну складову, сучасне підприємство, що прагне інтегруватися у світовий економічний простір, має звернути особливу увагу на такі її аспекти, як безпеку життєдіяльності (безпеку здоров'я і фізичну безпеку) персоналу; соціально-мотиваційну безпеку, підґрунтям якої виступає впевненість персоналу в збереженні свого робочого місця, гарантованій, адекватній

оплаті праці; кар'єрну та естетичну безпеки, які сприяють умотивуванню персоналу в задоволенні своєю роботою та просуванням по службі; адміністративну безпеку, що полягає у недопущенні до відповідних видів роботи необізнаних кадрів; професійну безпеку, що включає: безпеку праці, прогнозування структури персоналу, соціальний захист працівників, удосконалення знань і навичок на вимогу модернових реалій, створення позитивного психологічного мікроклімату на підприємстві з метою формування почуття відповідальності за «загальну справу»; психолого-комунікаційну безпеку, яка сприяє позитивним міжособистісним комунікаціям як по вертикалі (керівник-підлеглі), так і по горизонталі (виконавці).

Важливими інтеграційними кроками у рамках соціальної безпеки є: апроксимація до показників розвинутих країн рівня оплати праці на вітчизняних підприємствах; залучення персоналу до управлінських функцій; постійне підвищення кваліфікації працівників з метою відповідності знань і навичок робітників модерновим техніко-технологічним новаціям; піднесення соціальної інфраструктури підприємства; підвищення матеріальної відповідальності працівників за наслідки своєї діяльності; заінтересованість адміністрації підприємства в працевлаштуванні безробітних.

Техніко-технологічна складова економічної безпеки підприємства тісно зв'язана з інтелектуально-кадровою та інформаційною складовими, оскільки, по-перше, технології, що застосовуються на сучасному підприємстві, мають відповідати рівню розвитку та вимогам сучасної економіки; по-друге, забезпечення цієї компоненти безпеки не можливе без якісного відбору висококваліфікованим персоналом інформації, що стосується аналогічних технологій інших суб'єктів господарювання, і корпоративних розробок у царині технологічного комплексу самого підприємства.

Реальними діями на шляху зміцнення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання у межах технологічної безпеки можуть бути: створення модерних організаційно-виробничих структур; використання лізингу; діяльна участь у міжнародних семінарах, виставках та запровадження прогресивного світового досвіду.

Інтеграція українських підприємств вимагає руху до інноваційної економіки, яка потребує впровадження найсучасніших технологій, ресурсо- і енергозберігаючих, перш за все; розвитку вищих технологічних укладів; багатоманітної підтримки авангардної науки і техніки; переведення підприємств і галузей на замкнуті технологічні цикли в контексті зміцнення технологічної безпеки [20].

У рамках ресурсної безпеки на перший план виходить: удосконалення систем розрахунків; збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; стимулювання «ресурсного напрямку» науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

Політико-правова складова економічної безпеки підприємства націлена на всебічне правове забезпечення діяльності конкретного підприємства в зовнішньому політико-правовому середовищі. При виході вітчизняних підприємств на світові ринки зовнішнє середовище діяльності господарюючого суб'єкта значно розширюється. Звідси впливає необхідність врахування правил функціонування не тільки в національному соціально-економічному просторі, але й особливостей існуючої системи міжнародного законодавства з питань, що стосуються роботи даного підприємства.

Забезпечення політико-правової складової економічної безпеки підприємства в умовах інтеграції актуалізує проблему профілактики об'єктивних і особливо суб'єктивних впливів, що призводять до негативних наслідків, збитків зокрема. Для ефективного забезпечення політико-правової складової економічної безпеки та відповідного

юридичного забезпечення діяльності суб'єкта господарювання (що дозволить запобігти фінансових та інших втрат) потрібно (1) мати висококваліфікованих співробітників юридичного відділу підприємства; (2) достатнє фінансування цієї служби; (3) розуміння керівництвом підприємства значення юридичного забезпечення усіх аспектів роботи підприємства і необхідності комплексної юридичної експертизи запланованих і здійснюваних підприємством дій під кутом зору їх відповідності вимогам національного і міжнародного законодавства.

Найбільші проблеми інтеграційного кооптування України у світове економічне співтовариство пов'язані з невідповідністю українського підприємництва високим екологічним стандартам країн ЄС та США. Це впливає як на зниження конкурентоздатності вітчизняної продукції, так і на зниження рівня комплексного забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта.

В зв'язку з цим головним завданням реалізації екологічної складової економічної безпеки сучасного вітчизняного підприємства є оптимізація дельти між витратами на забезпечення дотримання екологічних норм в технологічних процесах випуску продукції та витратами на адміністративні санкції за забруднення навколишнього середовища і втрати ринків країн з більш жорсткими нормами екологічного законодавства.

Роль інформаційної складової економічної безпеки підприємства в інтеграційних процесах займає провідне місце, оскільки сучасне суспільство багатьма вченими характеризується як інформаційне. Тому сьогодні значно зростає роль усіх напрямів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємства: від аналізу інформаційного простору, в якому функціонує економічний суб'єкт і охорони комерційної таємниці до забезпечення безпеки електронних розрахунків підприємства та реалізованої ним E-commerce.

В умовах відкритості національних ринків агресивна наступальна політика транснаціональних корпорацій передбачає зростання недобросовісної конкуренції, промислового шпіонажу і навіть фізичного усунення осіб, що несуть будь-яку загрозу їх інтересам. В зв'язку з цим збільшується значення силової складової економічної безпеки, в межах якої особлива увага має приділятися фізичній безпеці співробітників підприємства (особливо керівників і провідних спеціалістів); охороні ексклюзивної техніки, технології та продукції; силовим аспектам інформаційної безпеки; силовій підтримці наступальної стратегії підприємства у зовнішньому середовищі.

Економічна безпека підприємства значною мірою визначається рівнем його конкурентоспроможності.

Особливо підкреслимо основний парадокс вітчизняної економіки: більшість підприємств є неконкурентоспроможними на світових ринках, однак не відчують конкуренції з боку іноземних підприємств і вважають основними конкурентами інші вітчизняні підприємства. На наш погляд, це відбувається завдяки тому, що лише невелика кількість вітчизняних підприємств здійснює зовнішньоекономічну діяльність, ще менша частка підприємств виробляє конкурентоспроможну на світових рівнях продукцію. Конкуренція на внутрішньому ринку є недостатнім стимулом для досягнення рівня конкурентоспроможності іноземних підприємств.

Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок, що невисока конкурентоспроможність більшості вітчизняних підприємств у порівнянні з іноземними фірмами спричинена наступними факторами: постійний брак достатньої кількості фінансових ресурсів для розвитку підприємства, модернізації його техніко-технологічної бази та зміцнення конкурентних переваг; здебільшого високий рівень енерго- та витратомісткості виробництва; низький рівень менеджменту, у сфері зовнішньоекономічної

діяльності зокрема; слабка протекціоністська політика держави на зовнішніх ринках.

Визначені фактори набувають особливої актуальності в інтеграційних процесах, оскільки не тільки знижують рівень економічної безпеки, але й призводять до негативних соціально-економічних наслідків: зменшення об'ємів виробництва продукції (послуг); зниження конкуренції та підвищення цін; зростання безробіття та сходження нанівець соціальної захищеності громадян; скорочення надходжень від податків; затухання підприємницької активності та підриєв процесу демократизації суспільства.

Інтеграційні процеси України для багатьох підприємств (особливо малого та середнього бізнесу) даються непросто. В цілому 46,9% підприємств малого та середнього бізнесу впевнені у власній конкурентоспроможності в умовах європейської конкуренції.

На наш погляд, остання цифра є завищеною в зв'язку з відсутністю реального прогнозу рівня конкурентоспроможності підприємств в складніших економічних умовах. Більше того, за даними Васильцева Т.Г та Волошина В.І. досить незначним є рівень конкурентоспроможності малих та середніх підприємств, які здійснюють діяльність у таких галузях економіки, як: сільське господарство; промисловість; транспорт; колективні, громадські та особисті послуги [5]. Тому з великою долею вірогідності можна прогнозувати, що в умовах відкритості української економіки низька конкурентоспроможність вітчизняних підприємств може призвести до: скорочення вітчизняних підприємств; зниження обсягів ВВП, зменшення податкових надходжень, нівелювання інвестиційної привабливості та ділової активності суб'єктів господарювання, підвищення рівня безробіття.

Особливістю інтеграційного розвитку України можна вважати все більш зростаючу роль регіонів у цьому процесі. Тому формування системи

економічної безпеки підприємства неможливо без урахування стану розвитку, економічної структури, особливостей того чи іншого регіону.

Водночас дослідники виділяють низку загальних заходів, що мінімізують існуючі загрози для підприємств будь-якого регіону України. Так, названі вище автори, з думкою яких ми погоджуємося, акцентують увагу на скороченні кількості збиткових та сприянні створенню нових підприємств; підвищенні рівня доступності господарюючих суб'єктів регіонального рівня до фінансово-кредитних ресурсів; сприянні зниженню рівня енерго- та ресурсомісткості виробництва підприємств; елімінації регіональної залежності збуту продукції та просування її на зовнішні ринки; забезпеченні участі суб'єктів господарювання в поставках продукції (наданні послуг) для державних та регіональних потреб; залученні їх до виконання науково-технічних та соціально-економічних програм; сприянні підвищенню інвестиційної активності підприємств; переході регіональних підприємств на міжнародні стандарти якості; легалізації підприємств, які функціонують у тіньовому чи необлікованому секторах ринку; посиленні рівня безпеки та захищеності господарюючих суб'єктів від криміналітету та контролюючих структур [5].

Зовнішньоекономічна діяльність регіональних суб'єктів господарської діяльності зв'язана з популяризацією торгових марок та загального позитивного іміджу продукції конкурентоспроможних підприємств у інших регіонах України та за кордоном; зміцненням своїх конкурентних переваг на зовнішніх ринках збуту (за допомогою асоціативних підприємницьких структур, що грають роль посередника), розвитком транскордонного співробітництва та встановленням більш тісних інформаційних, виробничих, соціокультурних зв'язків із закордонними підприємствами.

Однім з магістральних напрямів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах європейської інтеграції України є

підвищення їх інвестиційної та інноваційної активності, випереджувальна реакція на процеси, що відбуваються на світовому ринку.

Інтеграційний розвиток України на шляху до світового економічного простору зумовлює як модерновий поступ, втілення інновацій, так і необхідність посилення рівня економічної безпеки усіх ієрархічних систем, їх модифікації у відповідності до сучасних умов господарювання. Для цього необхідна розробка комплексної системи оцінки рівня економічної безпеки, що орієнтована на показники, прийнятні для застосування у практичній діяльності суб'єкта господарської діяльності [21].

Система показників має відтворювати усі складові економічної безпеки і виявляти граничні точки небезпек, після перетину яких негативні зміни у діяльності підприємств стають, як правило, незворотними. Дефіцит висококваліфікованих спеціалістів, недостатній розвиток інфраструктури науково-технічної діяльності, повільна модернізація технологічних процесів і видів продукції спричиняє загрозу інноваційній безпеці як країни в цілому, так і усіх суб'єктів підприємницької діяльності.

Проблема ускладнюється фактом залежності українських підприємств від одноосібних постачальників певних стратегічних ресурсів та споживачів вагомих об'ємів вітчизняної продукції.

Сучасні умови господарювання базуються на новітніх підходах і методах, що передбачають функціонування розвиненої маркетингової служби, для якої важливим є не лише аналіз вітчизняних факторів підприємницького простору, але й дослідження глобальних тенденцій з метою прогнозування поведінки українських підприємств на світовому ринку.

Список використаних джерел та літератури

1. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / Б. М. Андрюшкін, Ю. Я. Вовк, П. Д. Дудкін, та ін. Тернопіль : Терно-граф, 2008. 424 с.

2. Кириченко О. А., Алькема В. Г. Концептуальні засади формування системи економічної безпеки в умовах глобалізації // Актуальні проблеми економіки. 2010. № 12 (114). С. 3-18.
3. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. К. : КНЕУ, 2001. 733 с.
4. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія / О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев, С. А. Єрохін, О. І. Захаров, П. Я. Пригунов та ін. К. : ІМБ Університету економіки та права «КРОК», 2010. 412 с.
5. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : НІСД, 2008. 360 с,
6. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / Б. М. Андрюшкін, Ю. Я. Вовк, П. Д. Дудкін та ін. Тернопіль : Терно-граф, 2008. 424 с.
7. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке // Актуальні проблеми економіки. 2003. № 3. С. 12-19.
8. Штамбург Н. В. Особливості економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Том 2. С. 425-432.
9. Попова О. Ю. Рівні забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудування [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. 2012. № 6. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_3.
10. Jason D., Caswell J., Salay E. The Effect of Stricter Foreign Regulations on Food Safety Levels in Developing Countries: A Study of Brazil // Review of Agricultural Economics. 2001. № 23(1) (Spring/Summer). P. 163-175.
11. Akerlof G. The Market for 'Lemons' : Quality, Uncertainty and the Market Mechanisms // Quarterly Journal of Economics. 1970. № 84. P. 488-500.
12. Segerson K. Mandatory vs . Voluntary Approaches to Food Safety // Agribusiness. 1999. №15 (1). P. 53-70.
13. Roberts T. Food Safety : Features // USDA-ERS website , updated November 15, 2001 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ers.usda.gov/Emphases/SafeFood/features.htm
14. Golan E. Tracing the Costs and Benefits of Improvements in Food Safety / E. Golan, S. Vogel, P. Frenzen, K. Ralston // U.S. Dept. Agr., Econ. Res. Serv., AER-791, Nov. 2000.
15. Buzby, Jean C. , Paul D. Frenzen, and Barbara Rasco . Product Liability and Microbial Foodborne Illness. U.S. Dept. Agr., Econ. Res. Serv., AER-799, Apr. 2001.
16. Ортинський В. Л., Керницький І. С., Живки З. Б. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навчальний посібник. К. : Правова єдність, 2009. 544 с.
17. Ящук В. І. Економічна безпека підприємства ритейлу в умовах світової економічної інтеграції // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.13. С. 232-237.
18. Штамбург Н. В. Особливості економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Том 2. С. 425-432.
19. Натрошвілі С. Г. Стратегічне управління вищим навчальним закладом: теорія, методологія, практика : монографія / С.Г. Натрошвілі. К. : КНУТД, 2015. 320 с.
20. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання : навч. посібник / Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, Л. А. Мартинюк, Т. В. Черняк ; за ред. проф. Л. І. Воротіної. К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2004. 308 с.
21. Білик Ю., Файчук О. Оцінка міжнародних переваг в умовах міжнародної економічної інтеграції (на прикладі сільського господарства України) // Економіка України. 2007. № 6. С. 69-76.